

Representation of Moral Education Curriculum Components in the Wills of Martyrs and Strategies for Its Application in Educational Environments: A Case Study of Cultural Martyrs of South Khorasan Province

Mohammad mahmoodi¹ | Rezvan safiyan beldaji² | Saeed rahmati kahkha³ | Meysam Gholampour⁴

¹ PhD in Curriculum Studies, University of Birjand, Birjand, Iran.(Responsible author), Email: mo_mahmoodi@birjand.ac.ir

² Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran.

³ Department of Educational Sciences, Torbat Heydariyeh Branch, Islamic Azad University, Torbat Heydariyeh, Iran

⁴ Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

Abstract

In a situation where the educational system needs indigenous, authentic, and efficient educational models to face the identity and moral challenges of today's generation, rereading the intellectual and spiritual heritage of martyrs, especially their wills, is a rich and inspiring source. This research was conducted using a qualitative content analysis method with an inductive approach. In this regard, using a purposive sampling method, 20 wills of cultural martyrs of South Khorasan Province that had conceptual richness for extracting an educational model were selected and subjected to in-depth analysis. After open coding and organization, the data were categorized into five main themes: "Foundations of Spiritual Education and Strengthening Divine Intelligence" including components such as sincerity, trust, and monotheistic worldview; "Principles of social education and development of effective communication skills" including respect for parents, social unity and practical preaching through good behavior; "Components of self-development and development of individual moral intelligence" based on jihad with the soul, patience, discipline and resilience; "Education models based on responsibility and cognitive commitment" with an emphasis on combining knowledge and commitment and educational responsibility; and finally "Identity, insight and social activism education strategies" which focus on identity formation, insight enhancement and education of active and responsible citizens. The results of the research indicate that this five-dimensional model has a significant capacity for developing an operational framework in the education system and can be the basis for designing curriculum content, educational activities and teacher empowerment courses.

Keyword: Moral education, Martyrs' will, Martyrs of South Khorasan, Education

بازنمایی مؤلفه‌های برنامه درسی تربیت اخلاقی در وصیت‌نامه شهدا و راهکارهای کاربست آن در محیط‌های آموزشی: مطالعه موردی شهدای فرهنگی استان خراسان جنوبی

محمد محمودی^۱ | رضوان صفیان بلداجی^۲ | سعید رحمتی کهخا^۳ | میثم غلام‌پور^۴

چکیده

در شرایطی که نظام آموزشی نیازمند الگوهای تربیتی بومی، اصیل و کارآمد برای مواجهه با چالش‌های هویتی و اخلاقی نسل امروز است، بازخوانی میراث فکری و معنوی شهدا، به‌ویژه وصیت‌نامه‌های آنان، منبعی غنی و الهام‌بخش به شمار می‌رود. این پژوهش با روش تحلیل محتوا کیفی با رویکرد استقرایی انجام شده است. در این راستا، با روش نمونه‌گیری هدفمند، تعداد ۲۰ وصیت‌نامه از شهدای فرهنگی استان خراسان جنوبی که دارای غنای مفهومی برای استخراج الگوی تربیتی بودند، انتخاب و مورد واکاوی عمیق قرار گرفت. داده‌ها پس از کدگذاری باز و سازمان‌دهی، در قالب پنج مضمون اصلی دسته‌بندی شدند: «بنیان‌های تربیت معنوی و تقویت هوش الهی» شامل مؤلفه‌هایی چون اخلاص، توکل و جهان‌بینی توحیدی؛ «اصول تربیت اجتماعی و پرورش مهارت‌های ارتباطی مؤثر» شامل تکریم والدین، وحدت اجتماعی و تبلیغ عملی از طریق رفتار نیکو؛ «مؤلفه‌های خودسازی و پرورش هوش اخلاقی فردی» مبتنی بر جهاد با نفس، صبر، انضباط و تاب‌آوری؛ «الگوهای تربیت مبتنی بر مسئولیت‌پذیری و تعهد شناختی» با تأکید بر تلفیق علم و تعهد و مسئولیت‌پذیری آموزشی؛ و در نهایت «راهبردهای تربیت هویتی، بصیرتی و کنشگری اجتماعی» که بر هویت‌سازی، بصیرت‌افزایی و تربیت شهروند فعال و مسئولیت‌پذیر تمرکز دارد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که این الگوی پنج‌بعدی، ظرفیتی قابل توجه برای تدوین یک چارچوب عملیاتی در نظام تعلیم و تربیت دارد و می‌تواند مبنای طراحی محتوای درسی، فعالیت‌های پرورشی و دوره‌های توانمندسازی مربیان قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: تربیت اخلاقی، وصیت‌نامه شهدا، شهدای خراسان جنوبی، آموزش.

۱۳

سال هفتم

پاییز و زمستان ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۷/۱۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۴/۳۱

صص: ۲۳۷-۲۱۵

شابا جایی: ۶۳۲۸-۲۵۳۸
الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR:

^۱ نویسنده مسئول: دکتری مطالعات برنامه‌درسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

mo_mahmoodi@birjand.ac.ir

^۲ استادیار گروه تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

^۳ گروه علوم تربیتی، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران.

^۴ استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

تربیت اخلاقی به مثابه روح حاکم بر کالبد نظام‌های آموزشی، همواره به عنوان یکی از اساسی‌ترین اهداف تعلیم و تربیت در جوامع مختلف بشری مطرح بوده است. این مهم، فرایندی پیچیده و چندوجهی است که هدف آن درونی‌سازی فضائل و ارزش‌های اخلاقی در شخصیت متربیان به منظور دستیابی به حیات طیبه و سعادت فردی و اجتماعی است (باقری، ۱۳۹۸). در عصر حاضر که با چالش‌هایی نظیر بحران هویت، تهاجم فرهنگی و نسبی‌گرایی اخلاقی مواجه هستیم، اهمیت رجوع به منابع اصیل و بومی برای استخراج الگوهای تربیتی کارآمد دوچندان می‌شود. اسناد بالادستی نظام آموزشی کشور، به‌ویژه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، نیز بر ضرورت اهتمام به تربیت اخلاقی با تکیه بر مبانی اسلامی و فرهنگ غنی ایرانی-اسلامی تأکید ویژه‌ای دارند (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰). از این رو، شناسایی و بازنمایی و استخراج مؤلفه‌های تربیت اخلاقی از دل منابع معنوی و فرهنگی خودی، و سپس یافتن راهکارهایی برای انتقال این مفاهیم به نسل جدید، یک ضرورت انکارناپذیر پژوهشی و تربیتی محسوب می‌شود که می‌تواند به تقویت بنیان‌های اخلاقی جامعه و مصونیت‌بخشی به دانش‌آموزان در برابر آسیب‌های فرهنگی کمک شایانی نمایند (حیدری اغجیوان و همکاران، ۱۴۰۳).

در میان منابع غنی فرهنگی و معنوی پس از انقلاب اسلامی، وصیت‌نامه‌های شهدا به عنوان اسنادی بی‌بدیل و معتبر، جایگاهی منحصر به فرد دارند (میرزایی، ۱۴۰۰؛ شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰). این متون، صرفاً نامه‌هایی شخصی و عاطفی برای وداع نیستند، بلکه به دلیل نگارش در خالصانه‌ترین شرایط معنوی و در آستانه شهادت، به مثابه منشوری از باورها، ارزش‌ها و دغدغه‌های عمیق انسانی، اجتماعی و الهی نویسندگان آن‌ها تلقی می‌شوند (فراهانی، ۱۳۹۰). این وصایا، بازتابی صادقانه از جهانی‌بینی و منظومه فکری افرادی است که عالی‌ترین مرتبه ایثار، یعنی نثار جان، را برای تحقق آرمان‌های والای اخلاقی و اجتماعی به نمایش گذاشته‌اند. از همین رو، وصیت‌نامه‌های شهدا را می‌توان به عنوان یک منبع دست اول و غنی برای پژوهش در حوزه تربیت اخلاقی و استخراج مؤلفه‌هایی چون خداگرایی، مسئولیت‌پذیری، عدالت‌خواهی و خدمت به خلق در نظر گرفت (وحیدی، ۱۴۰۰). تحلیل این اسناد ارزشمند، فرصتی برای کشف و بازشناسی

گنجینه‌ای از مفاهیم تربیتی فراهم می‌آورد که می‌تواند به عنوان پشتوانه‌ای نظری برای برنامه‌ریزی‌های درسی و فرهنگی در محیط‌های آموزشی مورد استفاده قرار گیرد (صفریان و سعیدی، ۱۴۰۳).

در این میان، وصیت‌نامه‌های «شهدای فرهنگی» که شامل معلمان، اساتید و فعالان عرصه فرهنگ و هنر می‌باشند، از اهمیتی مضاعف برخوردار است. این گروه از شهدا به واسطه شغل و دغدغه‌مندی حرفه‌ای خود، یعنی تعلیم و تربیت، نگاهی عمیق‌تر و تخصصی‌تر به مسائل فرهنگی و اخلاقی جامعه داشته‌اند. انتظار می‌رود که در وصایای این بزرگواران، علاوه بر مؤلفه‌های عمومی اخلاق اسلامی، تأکیدات ویژه‌ای بر مفاهیم تربیتی یافت شود (میرزایی، ۱۴۰۰). این وصایا در حقیقت، آخرین درس و پیام تربیتی این معلمان است که نه بر تخته سیاه کلاس، بلکه بر صفحه تاریخ و با مرکب خون نگاشته شده است. بنابراین، بازنمایی دقیق مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در این دسته از وصیت‌نامه‌ها می‌تواند به شکل‌گیری یک الگوی تربیتی خاص و متناسب با نیازهای نظام آموزشی کشور منجر شود که هم ریشه در مبانی نظری اسلامی دارد و هم با تجربه زیسته و عملی این الگوهای برجسته انسانی عجین شده است (آذین و همکاران، ۱۳۹۷).

با وجود غنای محتوایی و ظرفیت بالای تربیتی وصیت‌نامه شهدا، به‌ویژه شهدای فرهنگی، به نظر می‌رسد که میان این منبع ارزشمند و محیط‌های آموزشی کشور، شکافی عمیق وجود دارد. نظام تعلیم و تربیت، علی‌رغم تأکید اسناد بالادستی بر بهره‌گیری از فرهنگ ایشار و شهادت (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰)، هنوز نتوانسته است به شیوه‌ای نظام‌مند، علمی و جذاب، این مفاهیم را به کتاب‌های درسی، برنامه‌های پرورشی و فعالیت‌های فوق برنامه تزریق کند (حاجی اکبری و شیردل، ۱۴۰۲). نسل جدید دانش‌آموزان که در معرض پیام‌های متنوع و گاه متضاد رسانه‌های نوین قرار دارند، کمتر فرصت آشنایی عمیق با این الگوهای اخلاقی را پیدا می‌کنند و ارتباط معنوی لازم با آنان را برقرار نمی‌سازند (کجباف و عنایتی، ۱۳۹۴). بنابراین، مسئله اصلی که این پژوهش به آن می‌پردازد، فقدان یک الگوی نظام‌مند و عملیاتی برای «ترجمه» اصول تربیتی نهفته در وصایای شهدای فرهنگی به «فعالیت‌های یادگیری» مؤثر و معنادار است. این تحقیق در پی پاسخ به این پرسش‌های اساسی است: اولاً، مؤلفه‌های کلیدی و قابل آموزش تربیت اخلاقی در وصایای شهدای فرهنگی کدام‌اند؟ و ثانیاً، چه راهکارها و استراتژی‌های آموزشی نوآورانه‌ای می‌

تواند این مؤلفه‌ها را به شیوه‌ای مؤثر و متناسب با ویژگی‌های روانشناختی و فرهنگی دانش‌آموزان امروز، در محیط‌های آموزشی نهادینه سازد؟ پاسخ به این پرسش‌ها می‌تواند به گذار از رویکردهای سطحی به سمت یک تربیت اخلاقی عمیق، پویا و هویت‌ساز یاری رساند.

بنابراین، این پژوهش با هدف پر کردن شکاف موجود میان گنجینه معنوی وصایای شهدای فرهنگی و نیازهای عینی نظام آموزشی، دو هدف اصلی را دنبال می‌کند: (۱) بازنمایی و تحلیل نظام‌مند مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در وصیت‌نامه‌های شهدای فرهنگی. (۲) طراحی و ارائه راهکارهای عملیاتی، نوآورانه و یکپارچه برای انتقال این مؤلفه‌ها به محیط‌های آموزشی؛ امید است نتایج این تحقیق بتواند به سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان درسی و به‌ویژه معلمان و مربیان پرورشی کمک کند تا از این منبع الهام‌بخش فرهنگی به شیوه‌ای مؤثرتر برای تربیت نسلی متعهد، با اخلاق و با هویت بهره‌برداری نمایند و میراث گران‌سنگ شهدا را به جریانی زنده و پویا در شریان‌های نظام آموزشی کشور تبدیل کنند.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی در سال‌های اخیر به تحلیل وصیت‌نامه شهدا پرداخته‌اند و هر یک از زاویه‌ای خاص به کشف مؤلفه‌های تربیتی و اخلاقی توجه داشته‌اند، که در ادامه مورد بررسی قرار گرفته است:

میرزایی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تحلیل مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در وصیت‌نامه شهدای فرهنگی استان ایلام مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی» به بررسی وصایای این شهدا پرداخت. نتایج این تحقیق نشان داد که این متون حاوی مؤلفه‌هایی مانند معنویت‌گرایی، اخلاق‌مداری، مسئولیت اجتماعی و مقابله با استحاله فرهنگی هستند و شهدای فرهنگی به عنوان حاملان دغدغه‌های آموزشی، نگاهی ویژه به این مؤلفه‌ها داشته‌اند.

حاجی اکبری و شیردل (۱۴۰۲) در تحقیقی با عنوان «تبیین آموزه‌های دینی در مکتب شهید سپهد حاج قاسم سلیمانی (بر مبنای تحلیل محتوای وصیت‌نامه سردار)» به تحلیل این اسناد پرداختند. نتایج پژوهش آنان حاکی از آن بود که نظام تعلیم و تربیت باید به شیوه‌ای نظام‌مند

مفاهیم ایثار و شهادت را به برنامه‌های پرورشی تزریق کند و تربیت مبتنی بر تاب‌آوری برای مواجهه نسل امروز با چالش‌های زندگی ضروری است.

صفریان و سعیدی (۱۴۰۳) پژوهشی با عنوان «مفاهیم ارزش‌شناسانه و دلالت‌های تربیتی در وصیت‌نامه شهدای روحانی استان مرکزی» انجام دادند. نتایج این مطالعه نشان داد که تحلیل نظام‌مند این اسناد می‌تواند پشتوانه‌ای نظری و کاربردی برای طراحی برنامه‌های درسی و فرهنگی در محیط‌های آموزشی فراهم آورد و بر ضرورت تربیت معلمان متعهد و نقش الگویی آنان تأکید ویژه‌ای دارد.

حیدری اغجیوان، افکاری و اسلامی (۱۴۰۳) در تحقیقی با عنوان «تبیین برنامه درسی تربیت اخلاقی در دوره دوم ابتدایی براساس آرا و اندیشه‌های ابن‌سینا» به بررسی الگوهای اخلاقی پرداختند. یافته‌های آنان نشان داد که استخراج مؤلفه‌های اخلاقی و تربیتی از منابع فرهنگی و معنوی بومی، ضرورتی انکارناپذیر برای مصونیت بخشی نسل جوان محسوب می‌شود و قابلیت بالایی برای انتقال به عناصر برنامه درسی دارد.

ندافی دشت بیاض، باقری و دهقانپور (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «نقش معلمان در ترویج ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی در مدارس» به نقش محوری معلمان در این فرآیند پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که موفقیت هرگونه برنامه برای انتقال ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی، در گرو باورمندی، توانمندی و انگیزه معلمان است و نیازمند تربیت شهروندانی فعال و مسئولیت‌پذیر می‌باشد.

در یک جمع‌بندی کلی، این تحقیقات نشان می‌دهند که وصایای شهدا واجد ظرفیت بالایی برای استخراج الگوهای تربیت اخلاقی و فرهنگی هستند. با این حال، بیشتر پژوهش‌های پیشین تنها به شناسایی مضامین و مؤلفه‌ها بسنده کرده‌اند و کمتر به کاربرست نظام‌مند این یافته‌ها در محیط‌های آموزشی و به‌ویژه در پیوند با نیازهای دانش‌آموزان امروز و نقش محوری معلمان پرداخته‌اند. این شکاف، ضرورت انجام پژوهشی جدید را آشکار می‌سازد که علاوه بر بازنمایی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در وصایای شهدای فرهنگی، به طراحی راهبردهای عملیاتی برای انتقال این مفاهیم به برنامه‌های درسی و فعالیت‌های تربیتی مدارس نیز بپردازد.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر پارادایم، تحقیقی کیفی با رویکرد استقرایی است که با روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است تا فراتر از شمارش کلمات، به تفسیر نظام‌مند داده‌های متنی برای کشف معانی پنهان و آشکار بپردازد. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی وصیت‌نامه‌های مکتوب و در دسترس شهدای فرهنگی (شامل معلمان و دانش‌آموزان) استان خراسان جنوبی به تعداد کل (۳۴ وصیت‌نامه در دسترس) بود. از این میان، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس معیارهای ارتباط با موضوع (داشتن توصیه‌های اخلاقی و تربیتی)، غنای مفهومی و اصالت، تعداد ۲۰ وصیت‌نامه انتخاب شد و این فرآیند نمونه‌گیری تا رسیدن به حد اشباع نظری ادامه یافت.

گردآوری داده‌ها به شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای از طریق مراجعه به منابع معتبر نظیر آرشیو بنیاد شهید و امور ایثارگران، کتب منتشرشده و وبسایت‌های رسمی مرتبط با کنگره شهدای استان صورت گرفت. فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس مدل استقرایی طی سه مرحله متوالی شامل کدگذاری باز (استخراج واحدهای معنایی و تخصیص کدهای توصیفی)، طبقه‌بندی (سازمان‌دهی کدهای مشابه در طبقات بزرگ‌تر) و انتزاع (شکل‌دهی به مضامین اصلی و فراگیر) انجام پذیرفت. در نهایت، برای اعتبارسنجی و تأمین روایی و پایایی یافته‌ها، علاوه بر مستندسازی دقیق و شفاف فرآیند تحلیل جهت تضمین قابلیت ردیابی، از راهبرد «بازبینی توسط هم‌تایان متخصص» استفاده شد؛ به این منظور، فرآیند کدگذاری و مضامین استخراج‌شده در اختیار ۳ نفر از اساتید و متخصصان حوزه برنامه‌ریزی درسی و علوم تربیتی قرار گرفت و پس از بحث و تبادل نظر، اعمال اصلاحات پیشنهادی و بررسی میزان توافق میان کدگذاران، صحت مضامین نهایی مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

تجزیه و تحلیل اطلاعات به‌عنوان فرآیندی از روش علمی یکی از پایه‌های اساسی و اصلی هر پژوهش است. در این پژوهش نیز با توجه به روش‌شناسی پژوهش فرآیند تحلیل داده‌ها با توجه به

رویکرد تحلیل محتوای گال و همکاران (۱۹۹۴) در دو بخش انجام شده است. در بخش اول به مطالعه پژوهش‌ها و استخراج گزاره‌های مهم و سپس مقوله‌بندی آن‌ها پرداخته شده است. متن پژوهش‌ها و مقوله‌های استخراج شده در زمینه مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در وصیت‌نامه شهدای فرهنگی استان خراسان جنوبی در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. مشخصات و مؤلفه‌های استخراج شده تربیت اخلاقی در وصیت‌نامه شهدا

ردیف	مشخصات شهید	محل شهادت	تاریخ شهادت	بخشی از وصیت‌نامه مرتبط با تربیت اخلاقی	مؤلفه‌های استخراجی تربیت اخلاقی (برای کاربری در محیط آموزشی)
۱	شهید علی بیگمی	مهران	۱۳۵۰/۴/۲۲	«پدرم و مادرم می‌ادا برایم گریه کنید... اگر خواستید گریه کنید بیاد علی اکبر اباعبدالله گریه کنید.»	الگوپذیری از اسوه‌های دینی: آموزش الگوپردازی از شخصیت‌های بزرگ دینی در مواجهه با سختی‌ها. تبدیل غم به حماسه: هدایت احساسات به سمت ارزش‌های متعالی.
۲	شهید محمود فرزین	فکه	۱۳۶۲/۱۰/۲۲	«و شما خواهانم! از شما می‌خواهم که همچون زینب (س) صبور باشید... و با حجاب خود مشقت محکمی بر دهان ابرقدرت‌ها بزنید.»	صبر و استقامت: پرورش روحیه پایداری در برابر مشکلات. کنشگری اجتماعی مبتنی بر هویت: تبیین حجاب به عنوان یک انتخاب آگاهانه و یک کنش مؤثر فرهنگی.
۳	شهید محمدحسین راستگر	هورالعظیم	۱۳۶۴/۹/۱۹	«خبر شهادت مرا شنیدید ناراحت نباشید بلکه خوشحال باشید که فرزندی در راه خدا داده‌اید و این امانتی بود که خدا به شما داده بود.»	نگرش امانت‌دارانه به دنیا: آموزش اینکه فرزندان و سایر نعمت‌ها، امانت الهی هستند. رضایت و تسلیم: پرورش روحیه رضا به تقدیر الهی.
۴	شهید احمد دلی	عملیات بدر	اسفند ۱۳۳۳	«از پدرم و مادرم و تمام دوستان و آشنایان می‌خواهم که به جای گریه و عزاداری مجلس شادی راه بیندازید و تقوا، تقوا را نصب‌العین خود قرار دهید.»	تقوا محوری: تأکید بر تقوا به عنوان زیربنای تمام اعمال و رفتارها. تغییر نگرش به شهادت: تبیین شهادت به عنوان یک پیروزی و سعادت بزرگ.

ردیف	محل شهادت	تاریخ شهادت	بخشی از وصیت‌نامه مرتبط با تربیت اخلاقی	مؤلفه‌های استخراجی تربیت اخلاقی (برای کاربرست در محیط آموزشی)
۵	شهید رمضان ناظری	۱۳۶۲/۱۲/۱۲	«خدمت همسر سلام عرض نموده و امیدوارم مرا ببخشد. نور چشمم مسلم را سلام رسانده و امیدوارم تربیت او طبق موازین اسلامی باشد.»	تربیت اسلامی فرزندان: تأکید بر مسئولیت والدین در قبال تربیت دینی و اخلاقی فرزندان. حق الناس (جلب رضایت خانواده): آموزش اهمیت حلالیت طلبیدن.
۷	شهید محمد چاحوضی	۱۳۶۰/۱۰/۷	«ای ملت ایران بجنگید و ایران خود را آزاد کنید... پدر و مادر عزیزم! اگر شهید شدم برایم گریه نکنید، چون دشمن شاد می‌شود.»	عزت نفس ملی و دشمن‌شناسی: تقویت حس غرور ملی و آگاهی نسبت به دشمنان. بصیرت در رفتار: آموزش کنترل احساسات برای حفظ عزت و ناامید کردن دشمن.
۹	شهید مسعود اکبری	۱۳۶۵/۱۰/۲۶	«از زبان همزمان» در دل تاریکی شب کفش‌های دیگران را مرتب نموده، تمیز می‌کرد و می‌گفت: انسان باید خودش غرور خود را ادب کند.»	مبارزه با نفس (تواضع): آموزش فروتنی و خدمت بی منت به عنوان راهی برای خودسازی. سبقت در خدمت به دیگران: تشویق به انجام کارهای خیر به صورت ناشناس.
۱۰	شهید محمدرضا ادله‌می	۱۳۶۴/۱۱/۲۵	«برادران، وحدت خود را حفظ کنید و از تفرقه بپرهیزید که هر چه ضربه خورده‌ایم از تفرقه بوده است.»	وحدت و پرهیز از تفرقه: آموزش اهمیت اتحاد و انسجام اجتماعی به عنوان عامل اصلی قدرت و پیشرفت.
۱۱	شهید سید محمد خاتمی	۱۳۶۰/۰۳/۲۳	«همه باید از امام اطاعت کنید و همیشه با امام باشید. بچه‌ها باید به تحصیل ادامه دهند و از فرائض دینی غافل نگردند»	لزوم تحصیل علم: تأکید بر عدم توقف روند یادگیری حتی در شرایط سخت. تعهد به فرائض دینی: آموزش اهمیت واجبات دینی به عنوان پایه زندگی.

ردیف	موضوعات شهید	محل شهادت	تاریخ شهادت	بخشی از وصیت‌نامه مرتبط با تربیت اخلاقی	مؤلفه‌های استخراجی تربیت اخلاقی (برای کاربری در محیط آموزشی)
۱۲	فاضل گرگین شهید سید احمد	جزیره مجنون	۱۳۶۳/۰۸/۹	«نماز را سبک نشمارید و همیشه در اول وقت به جا آورید که نماز انسان را از فحشا و منکر باز می‌دارد.»	اهمیت نماز اول وقت: آموزش نظم و انضباط معنوی و تأکید بر نقش بازدارنده نماز از گناهان.
۱۳	شهید محمدعلی صبور	زیندات	۱۳۶۱/۰۲/۱	«از شما می‌خواهم که پشتیبان روحانیت مبارز و در خط امام باشید، چرا که اینها هستند که اسلام را زنده نگه داشته‌اند.»	پیروی از عالمان دینی: تبیین نقش راهنمایان دینی در حفظ و هدایت جامعه.
۱۴	شهید غلامرضا زمانی	پیرانشهر	۱۳۶۲/۰۸/۲۴	«در کارهایتان نظم داشته باشید و بدانید که هیچ کاری بدون نظم و برنامه‌ریزی به سرانجام نمی‌رسد.»	نظم و انضباط فردی: آموزش اهمیت برنامه‌ریزی و نظم به عنوان یکی از کلیدهای اصلی موفقیت در تمام امور زندگی.
۱۶	شهید علی اکبر رحمانی	جزیره مجنون	۱۳۶۲/۱۲/۹	«اگر می‌خواهید راه شهدا را ادامه دهید، درستان را خوب بخوانید و تقوا پیشه کنید که علم بدون تقوا ارزشی ندارد.»	تلفیق علم و تقوا: تأکید بر اینکه دانش باید با تهذیب نفس و اخلاق همراه باشد تا مفید واقع شود.
۱۷	شهید علی رضایی	سومار	۱۳۶۱/۰۷/۱	«پدر و مادر عزیزم، می‌دانم برایم زحمت کشیده‌اید. امیدوارم با صبرتان، اجر خود را از خدا بگیرید و مرا حلال کنید.»	قدرشناسی از والدین و طلب حلالیت: آموزش فرهنگ سپاسگزاری از زحمات پدر و مادر و اهمیت کسب رضایت آنان.
۱۸	شهید مهدی جهنگندی	جزیره مجنون	۱۳۶۲/۱۲/۵	«همیشه و در همه حال به یاد فقرا و مستمندان باشید و تا آنجا که می‌توانید به آنها کمک کنید.»	انفاق و حس نوع‌دوستی: آموزش اهمیت توجه به نیازمندان و کمک به هموعان به عنوان یک وظیفه انسانی و دینی.

ردیف	شخصیات شهید	محل شهید	تاریخ شهید	بخشی از وصیت‌نامه مرتبط با تربیت اخلاقی	مؤلفه‌های استخراجی تربیت اخلاقی (برای کاربردی در محیط آموزشی)
۱۹	شهید محمدحسین رحیمی	ایران	۱۳۶۲/۰۲/۰۱	«به دانش‌آموزان عزیزم سفارش می‌کنم که درس خود را خوب بخوانند و در کنار آن به مسائل دینی و انقلابی توجه کامل داشته باشند»	تعهد در تحصیلی: تأکید بر اهمیت علم‌آموزی به‌عنوان یک وظیفه . جامع‌نگری در تربیت: لزوم توجه همزمان به ابعاد علمی، دینی و اجتماعی.
۲۰	شهید سید محمد خاکساری مقدم	ام‌الزصاص	۱۳۵۵/۰۲/۲۶	«ای دانشجویان عزیز و ای برادران ارجمند، شما که معلمان آینده‌نه چندان دور نونهالان انقلاب هستید به هوش باشید که اساس هر کشور فرهنگ آن است و به قول امام عزیزمان این معلمان هستند که میتوانند استقلال کشور را حفظ کنند. شما که از تمام تجامالت دنیا بریده و به شغل مقدس معلمی روی آورده اید»	حفظ استقلال کشور، بریدن از تجملات دنیا، مقدس بودن شغل معلمی

در این بخش، به‌منظور تبیین یافته‌های مرحله پیشین، کلیه مؤلفه‌های استخراج‌شده از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در وصیت‌نامه شهدای فرهنگی استان خراسان جنوبی، مورد تحلیل کیفی و کدگذاری سطح بالاتر قرار گرفتند. در این مرحله، پس از گردآوری و دسته‌بندی کدهای باز، تلاش شد با نگاهی تلفیقی و نظام‌مند، مؤلفه‌ها در قالب مفاهیم کلان‌تری سازمان‌دهی شوند، حاصل این تحلیل، شناسایی پنج محور اصلی به‌عنوان ابعاد بنیادین الگوی تربیت اخلاقی برآمده از این وصایا بود که عبارت‌اند از:

✓ بنیان‌های تربیت معنوی و تقویت هوش الهی؛

✓ اصول تربیت اجتماعی و پرورش مهارت‌های ارتباطی مؤثر؛

✓ مؤلفه‌های خودسازی و پرورش هوش اخلاقی فردی؛

✓ الگوهای تربیت مبتنی بر مسئولیت‌پذیری و تعهد شناختی؛

✓ راهبردهای تربیت هویتی، بصیرتی و کنشگری اجتماعی.

این طبقه‌بندی، زمینه را برای ارائه یک مدل جامع و کاربردی فراهم می‌سازد که قابلیت بهره‌برداری مستقیم در تدوین سرفصل‌های درسی، طراحی فعالیت‌های پرورشی و توانمندسازی معلمان و مربیان در محیط‌های آموزشی را داراست. در ادامه، به تشریح هر یک از این محورهای پنج‌گانه می‌پردازیم.

بنیان‌های تربیت معنوی و تقویت هوش الهی

این محور به عنوان اولین محور حاصل از ترکیب مولفه‌های مرتبط با الگوی تربیت اخلاقی برآمده از این وصایای شهدای فرهنگی، بر تعمیق رابطه شناختی و عاطفی دانش‌آموز با خداوند به عنوان ریشه و انگیزه اصلی رفتار اخلاقی تمرکز دارد. در ادامه کدهای محوری این بخش و مفاهیم قابل کاربست در قالب کدباز ارائه شده است.

جدول ۲. کدهای مرتبط با محورا اصلی بنیان‌های تربیت معنوی و تقویت هوش الهی

طبقات	واحد معنایی (مفاهیم قابل کاربست در نظام آموزشی)	نام شهید (نمونه)
نهادینه‌سازی تعهدات عبادی	معنوی نهادینه‌سازی انس با نماز اول وقت به عنوان عامل نظم‌دهنده	شهید سید احمد فاضلی گزیک
	تبیین فلسفه ذکر و یاد خدا برای کسب آرامش درونی و غلبه بر اضطراب	مفهوم کلی در وصایا
	آموزش وفای به عهد با خداوند به عنوان سنگ بنای شخصیت متعهد	مفهوم کلی در وصایا
تعمیق نگرش توحیدی	تبیین مفهوم «اخلاص» و تأثیر نیت در ارزشمندی فعالیت‌های تحصیلی و گروهی	مفهوم کلی در وصایا
	آموزش مفهوم «امانت‌داری» در برابر نعمت‌های الهی (استعداد، جوانی، حیات)	شهید محمدحسین راستگو
	بازتعریف مفاهیم «شکست و پیروزی» بر اساس انجام تکلیف الهی، نه نتیجه مادی	مفهوم کلی در وصایا

طبقات	واحد معنایی (مفاهیم قابل کاربردی در نظام آموزشی)	نام شهید (نمونه)
تقویت ارتباط عاطفی با دین	معرفی اهل بیت به عنوان الگوهای عملی و قابل دسترس برای سبک زندگی نوجوانان	شهید علی بیگمی، شهید محمود فرزین
	تبیین فرهنگ عاشورا به عنوان منبع الهام‌بخش برای ایثار و مقاومت	شهید علی‌اکبر رحمانی

محور حاضر، شالوده‌ی اصلی و زیربنای معرفتی الگوی تربیت اخلاقی مستخرج از وصایا را تشکیل می‌دهد. این بعد، بر کیفیت و عمق رابطه‌ی شناختی و عاطفی فرد با خداوند تمرکز دارد و اخلاق را نه به عنوان مجموعه‌ای از قواعد رفتاری، بلکه به عنوان ثمره‌ی طبیعی یک جهان‌بینی توحیدی معرفی می‌کند. در نگاه شهدا، ایمان صرفاً مجموعه‌ای از باورهای نظری نیست، بلکه یک «هوش الهی» فعال و پویا است که به تمام کنش‌های فردی و اجتماعی معنا می‌بخشد و قوی‌ترین انگیزه درونی را برای پایداری بر اصول اخلاقی، حتی در مواجهه با بزرگترین چالش‌ها، فراهم می‌آورد. بنابراین، مؤلفه‌های ذیل این محور، به دنبال ایجاد و تقویت این زیربنای ایمانی در متربیان هستند تا اخلاق، از یک التزام بیرونی به یک اشتیاق درونی تبدیل شود. در ادامه جدول مرتبط به کدهای محوری و مفاهیم قابل کاربردی مربوط به این محور ارائه شده است.

اصول تربیت اجتماعی و پرورش مهارت‌های ارتباطی مؤثر

این محور بر توسعه شایستگی‌های فرد برای تعامل سازنده با دیگران، از خانواده تا جامعه، و تقویت روحیه جمعی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی تمرکز دارد. در ادامه به تشریح ابعاد این محور پرداخته می‌شود.

جدول ۳. کدهای محور اصلی اصول تربیت اجتماعی و پرورش مهارت‌های ارتباطی مؤثر

طبقات	واحد معنایی (مفاهیم قابل کاربردی در نظام آموزشی)	نام شهید (نمونه)
تقویت نهاد خانواده	تقویت مهارت قدرشناسی و تکریم عملی والدین و معلمان	شهید علی رضایی
	آموزش اصول انتخاب همسر و تشکیل خانواده بر اساس معیارهای دینی	مفهوم کلی در وصایا
	تبیین نقش تربیتی مادر و پدر در شکل‌گیری شخصیت فرزندان	شهید رمضان ناظری

طبقات	واحد معنایی (مفاهیم قابل کاربست در نظام آموزشی)	نام شهید (نمونه)
اخلاق معاشرت و ارتباطات	آموزش مهارت «ارتباط مؤثر» از طریق رفتار نیکو (تبلیغ عملی)	شهید مهدی چهکندی
	بیان خطرات جدایی و دودستگی	شهید محمدرضا ابراهیمی
	پرورش حس نوع دوستی و آموزش روش های عملی کمک به نیازمندان	شهید مهدی چهکندی
انسجام و همبستگی اجتماعی	آموزش مهارت حل اختلاف و تبیین خطر تفرقه برای امنیت ملی	شهید محمدرضا ابراهیمی
	تبیین مفهوم «ولایت پذیری» به عنوان عامل وحدت و انسجام اجتماعی	شهید محمدعلی صبور

پس از تبیین شالوده معنوی در محور پیشین، محور حاضر به بازنمایی تجلیات بیرونی و اجتماعی آن اخلاق می پردازد. این بخش نشان می دهد که از دیدگاه شهدا، معنویت اصل هرگز به انزوا و فردگرایی نمی انجامد، بلکه در بستر تعهدات و مسئولیت های اجتماعی معنا و عمق می یابد. در این راستا، وصایا با یک رویکرد نظام مند، تربیت اجتماعی را از درونی ترین لایه یعنی خانواده آغاز می کنند. کدهای محوری این بخش، تکریم والدین و کسب رضایت آنان را نه فقط یک وظیفه، بلکه یک مهارت ارتباطی کلیدی و شرط توفیق در سایر عرصه ها معرفی می کنند.

این دایره تعهد، سپس به جامعه گسترش یافته و بر اخلاق معاشرت و پرورش مهارت هایی چون نوع دوستی، امانت داری و تأثیرگذاری بر دیگران از طریق تبلیغ عملی و رفتار نیکو تمرکز می کند. در سطح کلان تر، این محور به اهمیت استراتژیک وحدت و انسجام ملی می پردازد و پرهیز آگاهانه از تفرقه را به عنوان شرط بقا و پیشرفت جامعه اسلامی مورد تأکید قرار می دهد. بنابراین، هدف غایی این محور، ترسیم الگویی برای پرورش مهارت های ارتباطی مؤثری است که دانش آموز را از یک فرد منفعل به شهروندی مسئولیت پذیر و کنشگر در سه سطح خانواده، جامعه و امت اسلامی تبدیل می کند و زمینه را برای یک زندگی اجتماعی سالم و سازنده فراهم می سازد.

مؤلفه‌های خودسازی و پرورش هوش اخلاقی فردی

این محور بر فرایندهای درونی تربیت و توانمندسازی دانش‌آموز برای مدیریت نفس، پرورش فضائل و تصمیم‌گیری مبتنی بر اصول اخلاقی تمرکز دارد.

جدول ۴. کدهای محور اصلی خودسازی و پرورش هوش اخلاقی فردی

طبقات	واحد معنایی (مفاهیم قابل کاربردی در نظام آموزشی)	نام شهید (نمونه)
پرورش فضائل محوری	تمرین تواضع و خدمت بی‌منت در فعالیت‌های گروهی و کلاسی (مبارزه با نفس)	شهید مسعود اکبری
	تقویت شجاعت در دفاع از حق و امر به معروف و نهی از منکر	مفهوم کلی در وصایا
	آموزش قناعت و ساده‌زیستی به‌عنوان راهی برای تعالی روح و کاهش مصرف‌گرایی	مفهوم کلی در وصایا
تقویت تاب‌آوری و مدیریت هیجان	پرورش صبر و آستانه تحمل در برابر شکست‌های تحصیلی و چالش‌های زندگی	شهید محمود فرزین
	آموزش مهارت مدیریت هیجان (غم و شادی) در راستای اهداف متعالی	شهید احمد دلیل، شهید محمد چاحوضی
	تقویت انضباط فردی و مهارت مدیریت زمان در امور تحصیلی و شخصی	شهید غلامرضا زمانی
خودنظم‌دهی و مدیریت فردی	ترویج فرهنگ «خودآزمایی» و مراقبه نفس برای پیشگیری از خطاهای اخلاقی	شهید مسعود اکبری
	تأکید بر پاکی نگاه و کنترل ورودی‌های ذهن (مراقبت از چشم و گوش)	مفهوم کلی در وصایا

مؤلفه‌های مدنظر در این محور، کانون توجه را از تعاملات بیرونی به عرصه درونی و شخصی فرد، یعنی میدان جهاد اکبر، معطوف می‌سازد. این بخش بر این اصل استوار است که هرگونه اصلاح اجتماعی و تعالی معنوی، در گرو خودسازی و تهذیب نفس فردی است. وصیت‌نامه‌ها نشان می‌دهند که شهدا، چالش‌های بیرونی را فرصتی برای تقویت فضائل درونی می‌دانستند. از این

رو، کدهای محوری این بخش بر مفاهیمی چون پرورش صبر و استقامت در برابر ناملایمات، تقویت تواضع و مبارزه با غرور از طریق خدمت بی‌منت، و کسب انضباط فردی در تمام امور تأکید دارند.

این محور، «مراقبه نفس» یا خودآرزیابی مستمر را به‌عنوان یک راهبرد کلیدی برای پیشگیری از خطاهای اخلاقی معرفی می‌کند. در منظر تربیتی، هدف این بخش، پرورش هوش اخلاقی و افزایش تاب‌آوری در دانش‌آموزان است. این فرایند به‌ترتیب کم‌کم می‌کند تا با شناخت نقاط قوت و ضعف خود، به مدیریت هیجانات و امیال درونی پردازند و توانایی تصمیم‌گیری آگاهانه و مبتنی بر اصول اخلاقی را در موقعیت‌های مختلف زندگی کسب کنند. در واقع، این محور به دنبال تربیت انسانی است که پیش از تلاش برای تغییر جهان، بر ساختن خویشن خویش مسلط است.

الگوهای تربیت مبتنی بر مسئولیت‌پذیری و تعهد شناختی

این محور بر پیوند میان دانش، بینش و عمل تمرکز داشته و به دنبال تربیت دانش‌آموزی عالم، متعهد و مسئولیت‌پذیر در قبال فرایند یادگیری خود و جامعه است.

جدول ۵. مولفه‌های محور اصلی الگوهای تربیت مبتنی بر مسئولیت‌پذیری و تعهد شناختی

طبقات	واحد معنایی (مفاهیم قابل‌کاربست در نظام آموزشی)	نام شهید (نمونه)
تبیین فلسفه علم‌آموزی	تبیین «علم به مثابه سنگر» و «قلم به مثابه سلاح» در برابر جهل و انحراف	مفاهیم کلی در وصایا
	تأکید بر لزوم علم‌آموزی به‌عنوان یک وظیفه شرعی و ملی	شهید سید محمد خاتمی
پیوند علم و اخلاق	تبیین خطر «علم بدون تعهد» و لزوم همراهی دانش با تقوا	شهید علی‌اکبر رحمانی
	آموزش تفکر انتقادی و بصیرت‌افزایی از طریق مطالعه هدفمند	مفهوم کلی در وصایا
مسئولیت‌پذیری در نظام آموزشی	بازتعریف نقش معلم به‌عنوان «امانت‌دار» و «مربی» نسل آینده	شهید خاکساری مقدم
	تبیین جایگاه مقدس و رسالت انبیاء‌گونه حرفه معلمی	شهید خاکساری مقدم
	تشریح مسئولیت دانش‌آموز در قبال حفظ «سنگر مدرسه» و تلاش علمی	شهید محمدحسین رحیمی

محور چهارم، به‌طور تخصصی به فلسفه تعلیم و تربیت از منظر شهدا می‌پردازد و الگویی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری و تعهد شناختی را ارائه می‌دهد. این محور، از این پیش‌فرض بنیادین آغاز می‌شود که علم‌آموزی، یک کنش خنثی و بی‌هدف نیست، بلکه یک مسئولیت سنگین و نوعی مجاهدت است. در این دیدگاه، که به‌ویژه در وصایای شهدای معلم و دانشجو برجسته است، مفاهیمی چون «مدرسه به‌عنوان سنگر» و «قلم به‌عنوان سلاح»، فرایند یادگیری را از یک فعالیت فردی به یک وظیفه اجتماعی و رسالتی مهم ارتقا می‌دهد.

کدهای محوری این بخش، بر لزوم تلفیق علم و تعهد تأکید کرده و دانش بدون اخلاق و تقوا را بی‌اثر یا حتی مضر می‌دانند. این الگو، هم برای معلم و هم برای دانش‌آموز، نقش‌هایی سرشار از تعهد تعریف می‌کند؛ معلم در جایگاه یک «مربی و امانت‌دار» و دانش‌آموز در نقش یک «یادگیرنده مسئولیت‌پذیر» که قدر فرصت تحصیل را می‌داند. هدف نهایی این محور، پرورش «تعهد شناختی» در متربیان است؛ به این معنا که دانش‌آموزان فرایند یادگیری را امری معنادار تلقی کرده و خود را در برابر دانشی که می‌آموزند و نحوه استفاده از آن در آینده جامعه، مسئول بدانند. این نگرش، انگیزه درونی برای یادگیری عمیق را به شدت تقویت می‌کند.

راهبردهای تربیت هویتی، بصیرتی و کنشگری اجتماعی

این محور به دنبال تربیت شهروندی آگاه، دارای هویت مستقل ملی-دینی، با قدرت تحلیل مسائل اجتماعی و سیاسی و توانایی نقش‌آفرینی مؤثر و متعهدانه در جامعه است.

جدول ۶. مولفه‌های مرتبط با راهبردهای تربیت هویتی، بصیرتی و کنشگری اجتماعی

طبقات	واحد معنایی (مفاهیم قابل کاربرست در نظام آموزشی)	نام شهید (نمونه)
تقویت هویت دینی و ملی	تبدیل ارزش‌های دینی (مانند حجاب) به «کنشگری هویت‌ساز» اجتماعی	شهید محمود فرزین
	تقویت عزت نفس ملی و افتخار به آرمان‌های اسلامی و انقلابی	شهید خاکساری مقدم
پرورش بصیرت	تبیین مفهوم «شهادت» به‌عنوان انتخاب آگاهانه و اوج حیات یک انسان هدفمند	مفهوم کلی در وصایا
	آموزش مهارت «تحلیل مسائل روز» و «دشمن‌شناسی» فرهنگی و سیاسی	شهید محمد چاحوسی، شهید ابراهیم قاسمی

طبقات	واحد معنایی (مفاهیم قابل کاربست در نظام آموزشی)	نام شهید (نمونه)
سیاسی - اجتماعی	تبیین نقش «مسجد» به عنوان پایگاه اصلی فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی	مفهوم کلی در وصایا
آموزش کنشگری مؤثر	تشویق به «امر به معروف و نهی از منکر» به عنوان یک مسئولیت همگانی	مفهوم کلی در وصایا
	ترویج فرهنگ «مطالبه‌گری» و پاسداری از آرمان‌ها و دستاوردهای جامعه	شهید محمدعلی صبور
	آموزش اصول مدیریت و رهبری در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی (امانت‌داری در مسئولیت)	مفهوم کلی در وصایا

محور راهبردهای تربیت هویتی، بصیرتی و کنشگری اجتماعی، در حکم خروجی نهایی و میدان عمل این الگوی تربیتی است؛ نقطه‌ای که در آن، چهار محور پیشین به هم می‌پیوندند تا ثمره‌ی خود را در قالب یک شهروند کنشگر، با هویت و بصیر به نمایش بگذارند. اگر محورهای قبل بر ساخت درونی و توانمندسازی شناختی فرد تمرکز داشتند، این محور بر چگونگی «بودن» و «عمل کردن» آن فرد در جهان واقعی تأکید می‌کند. اینجا دیگر صحبت از اصول نظری صرف نیست، بلکه سخن از راهبردهایی است که یک دانش‌آموز را به نیرویی مؤثر برای جامعه خویش بدل می‌کند.

در این منظومه فکری، تربیت هویت، اولین گام است؛ ساختن یک «خود» استوار که ریشه در عزت ملی و باورهای دینی دارد و در برابر تهاجمات فرهنگی، شکننده نیست. این هویت، سپس به سلاح بصیرت مجهز می‌شود؛ یعنی قدرت تحلیل مسائل، شناخت جبهه حق و باطل، و درک درست از محیط پیرامون. اما هویت و بصیرت، اگر به عمل نینجامند، اتر می‌مانند. از این رو، راهبرد نهایی، سوق دادن تربیتی به سوی کنشگری اجتماعی است؛ یعنی پذیرش مسئولیت، مطالبه‌گری آگاهانه، مشارکت در اصلاح امور و تبدیل شدن به فردی که نه تنها نظاره‌گر، بلکه بازیگر فعال و تعیین‌کننده در سرنوشت جامعه‌ی خویش است. این محور، در واقع، دانش‌آموز را از لاک فردی خود بیرون آورده و او را به قهرمان داستان تحول اجتماعی تبدیل می‌کند.

در ادامه الگوی مؤلفه‌های برنامه درسی تربیت اخلاقی در وصیت‌نامه شهدا و راهکارهای کاربری آن در محیط‌های آموزشی مبتنی بر نتایج پژوهش ارائه شده است.

شکل ۱. مؤلفه‌های برنامه درسی تربیت اخلاقی در وصیت‌نامه شهدا و راهکارهای کاربری آن در محیط‌های آموزشی

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بازنمایی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در وصیت‌نامه شهدای استان خراسان جنوبی و ارائه راهکارهای کاربری آن در محیط‌های آموزشی انجام شده است. نتایج تحلیل کیفی وصیت‌نامه‌ها نشان می‌دهد که این الگوی تربیتی بر پنج محور اصلی استوار است که عبارت‌اند از: بنیان‌های تربیت معنوی و تقویت هوش الهی؛ اصول تربیت اجتماعی و پرورش مهارت‌های ارتباطی مؤثر؛ مؤلفه‌های خودسازی و پرورش هوش اخلاقی فردی؛ الگوهای تربیت مبتنی بر

مسئولیت‌پذیری و تعهد‌شناختی؛ و راهبردهای تربیت هویتی، بصیرتی و کنشگری اجتماعی. این محورها در مجموع، چارچوبی جامع و نظام‌مند از یک الگوی تربیتی بومی و اصیل ارائه می‌دهند که می‌تواند مبنای طراحی برنامه‌های درسی و فعالیت‌های پرورشی در نظام آموزشی کشور قرار گیرد. در ادامه، هر یک از این محورها به‌طور تفصیلی تبیین و با استناد به مطالعات پیشین، مورد بحث قرار خواهند گرفت.

محور اصلی بنیان‌های تربیت معنوی و تقویت هوش الهی، شالوده و زیربنای معرفتی کل الگوی تربیتی را تشکیل می‌دهد و بر کیفیت رابطه فرد با خداوند و جهان‌بینی توحیدی تمرکز دارد. یافته‌های پژوهش نشان داد که در نگاه شهدا، اخلاق، نتیجه طبیعی و بالنده یک ایمان عمیق و آگاهانه است. این بعد از تربیت، با یافته‌های موسوی (۱۴۰۲) هم‌خوانی دارد که نشان می‌دهد باورهای بنیادین دینی، اساس کنش‌های اخلاقی معنادار را تشکیل می‌دهند. همچنین، تمرکز این محور بر ایجاد یک رابطه شناختی و عاطفی با خداوند، به دنبال تقویت همان ظرفیتی است که کجباغ و عنایتی (۱۳۹۴) از آن با عنوان «هوش معنوی» یاد می‌کنند؛ قابلیت که به فرد امکان می‌دهد برای زندگی خود هدفی متعالی بیابد و بر اساس آن، چالش‌های اخلاقی را مدیریت کند. در واقع، این محور به دنبال آن است که اخلاق را از سطح یک الزام بیرونی به یک اشتیاق درونی تبدیل نماید.

محور اصلی اصول تربیت اجتماعی و پرورش مهارت‌های ارتباطی مؤثر، تجلی بیرونی ایمان و اخلاق فردی را در عرصه تعاملات اجتماعی، از خانواده تا جامعه، به تصویر می‌کشد. تحلیل وصایا نشان داد که خانواده به‌عنوان اولین و مهم‌ترین کانون تربیت، نقشی بی‌بدیل دارد و تأکید شهدا بر تکریم والدین و حفظ پیوندهای عاطفی، با نتایج پژوهش میرزایی (۱۴۰۰) همسو است که بر نقش حیاتی خانواده در انتقال ارزش‌های اخلاقی و ایجاد سرمایه اجتماعی تأکید می‌کند. در سطح کلان‌تر، دعوت به وحدت و پرهیز از تفرقه، راهبردی کلیدی برای تقویت انسجام ملی است که پژوهش آذین و همکاران (۱۳۹۷) نیز اهمیت آن را در حفظ و پایداری هویت ملی برجسته می‌سازد. در مجموع، این محور با تأکید بر مهارت‌هایی چون تبلیغ عملی از طریق رفتار نیکو و نوع‌دوستی، به دنبال تربیت شهروندی است که بتواند در تمام سطوح اجتماعی، ارتباطی سازنده، مؤثر و مبتنی بر اصول اخلاقی برقرار نماید.

محور مؤلفه‌های خودسازی و پرورش هوش اخلاقی فردی ناظر بر فرایند «جهاد اکبر» و تلاش مستمر فرد برای تهذیب نفس و پرورش فضائل اخلاقی است. یافته‌ها نشان داد که از منظر شهدا، خودسازی، پیش‌شرط هرگونه تأثیرگذاری معنوی و اجتماعی است. این بخش با نتایج پژوهش حیدری و همکاران (۱۳۹۶) که بر اهمیت خودتنظیمی در رشد اخلاقی تأکید دارد، هم‌خوانی نشان می‌دهد. همچنین، توانایی تحمل سختی‌ها و پایداری بر اصول که در وصایا به کرات دیده می‌شود، همان مفهومی است که حاجی اکبری و شیردل (۱۴۰۲) آن را در قالب «تربیت مبتنی بر تاب‌آوری»، برای مواجهه نسل امروز با چالش‌های زندگی ضروری می‌دانند.

الگوهای تربیت مبتنی بر مسئولیت‌پذیری و تعهد شناختی که به‌طور مستقیم به فلسفه تعلیم و تربیت می‌پردازد، نگاه شهدا به علم‌آموزی را نه یک فعالیت خنثی، بلکه یک رسالت و مسئولیت خطیر معرفی می‌کند. این محور، که بر نقش معلم به‌عنوان یک مربی امانت‌دار و دلسوز تأکید دارد، با یافته‌های صفریان و سعیدی (۱۴۰۳) در خصوص ضرورت تربیت معلمان متعهد و نقش الگویی آنان، کاملاً همسو است. هدف نهایی این بخش از الگو، پرورش دانش‌آموزی با «تعهد شناختی» است که برای دانش خود معنا و هدف قائل است.

راهبردهای تربیت هویتی، بصیرتی و کنشگری اجتماعی، خروجی نهایی و نقطه اوج مدل تربیتی شهداست که در آن، فردی با هویت، بصیر و فعال به جامعه معرفی می‌شود. شکل‌گیری یک هویت مستحکم ملی-دینی، دانش‌آموز را در برابر بحران‌های معاصر مقاوم می‌سازد؛ موضوعی که میرزایی (۱۴۰۰) نیز به اهمیت آن در ایجاد انسجام اجتماعی اشاره کرده است. اما این الگو به ساخت هویت بسنده نکرده و با تأکید بر «بصیرت» و قدرت تحلیل مسائل، فرد را به «کنشگری اجتماعی» فرا می‌خواند. این مفهوم، که در وصایا با عناوینی چون امر به معروف، پاسداری از ارزش‌ها و حضور فعال در صحنه یاد می‌شود، با نتایج پژوهش ندافی دشت بیاض و همکاران (۱۴۰۳) هم‌راستا است که بر لزوم تربیت شهروند فعال و مسئولیت‌پذیر برای پیشبرد اهداف جامعه و حل مسائل آن تأکید دارد. در واقع، این محور به دنبال تربیت نسلی است که نه تنها خود را می‌سازد، بلکه رسالت ساختن جامعه را نیز بر دوش خود احساس می‌کند.

در ادامه بر اساس نتایج پژوهش حاضر، پیشنهاد‌های کاربردی جهت کاربردی در محیط‌های آموزشی ارائه گردیده است:

- تولید محتوای درسی: برش‌های کوتاه و الهام‌بخش از وصایا در کتب درسی فارسی و دین و زندگی گنجانده شود تا ارتباط عاطفی و الگوسازی عملی برای دانش‌آموزان ایجاد گردد.
- برگزاری کارگاه‌های والد و فرزند: کارگاه‌های مشترک با موضوع «تکریم و قدرشناسی» با استفاده از خاطرات شهدا برگزار شود تا پیوندهای عاطفی و احترام متقابل در خانواده تقویت گردد.
- راه‌اندازی چالش‌های خودسازی: «چالش‌های هفتگی اخلاقی» مبتنی بر مفاهیمی چون صبر، تواضع و انضباط تعریف شود و دانش‌آموزان تجربیات خود را در کلاس به اشتراک بگذارند.
- توانمندسازی معلمان: یک «راهنمای عملی تربیت معنوی» برای معلمان تدوین شود تا مفاهیم درسی روزمره را با ارزش‌های اخلاقی و سیره شهدا پیوند دهند.
- اجرای پروژه‌های کنشگری: پروژه‌های دانش‌آموزمحور برای حل یک مشکل کوچک در مدرسه یا محله تعریف شود تا روحیه مسئولیت‌پذیری و کار جهادی در آنان تقویت گردد.
- تولید محتوای دیجیتال: پادکست‌ها و موشن‌گرافی‌های کوتاه با عنوان «یک وصیت، یک درس» تولید و در شبکه‌های اجتماعی مدارس و پلتفرم شاد منتشر شود.
- تدوین میثاق‌نامه اخلاقی: «میثاق‌نامه اخلاقی مدرسه» با مشارکت دانش‌آموزان و معلمان تدوین و در تمام کلاس‌ها نصب شود تا یک تعهد مشترک برای پایبندی به ارزش‌ها ایجاد کند.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- آذین، نادر؛ سلیمی، قاسم؛ حجازی، یوسف. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای دانش‌آموز با تأکید بر مؤلفه‌های هویت ملی. فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشنامه تربیتی، ۱۴(۵۶)، ۶۸-۴۵.
- باقری، خسرو. (۱۳۹۸). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. انتشارات مدرسه
- حاجی اکبری، فاطمه و شیردل، معصومه. (۱۴۰۲). تبیین آموزه‌های دینی در مکتب شهید سپهبد حاج قاسم سلیمانی (بر مبنای تحلیل محتوای وصیت‌نامه سردار). نشریه مطالعات بیداری اسلامی، ۱۲(۲۹)، ۸۲-۴۷. 2678508magiran.com/p
- حیدری اغجیوان، سرور؛ افکاری، فرشته و اسلامی، ادریس. (۱۴۰۳). تبیین برنامه درسی تربیت اخلاقی در دوره دوم ابتدایی براساس آرا و اندیشه‌های ابن‌سینا. نشریه مطالعات اخلاق کاربردی، ۱۴(۵۴)، ۷۹-۱۰۵.
- حیدری، جهانگیر؛ روشندل، قدرت‌الله؛ طالب، مهدی. (۱۳۹۶). تحلیل مضامین اجتماعی منعکس‌شده در وصیت‌نامه‌های شهدای استان کهگیلویه و بویراحمد. فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۱۱(۱)، ۱۱۰-۱۳۱.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی
- صفریان، مظفر و سعیدی، معصومه سادات. (۱۴۰۳). مفاهیم ارزش‌شناسانه و دلالت‌های تربیتی در وصیت‌نامه شهدای روحانی استان مرکزی. نشریه مطالعات علوم اسلامی انسانی، ۱۰(۴۰)، ۹۳-۱۰۸.
- فراهانی، حجت‌الله. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهداء: با تأکید بر نیایش (نماز، ذکر، دعا و قرآن) و پیامدهای آن، بنیاد شهید و امور ایثارگران، معاونت پژوهش و ارتباطات فرهنگی
- کجباف، محمدباقر؛ عنایتی، مریم. (۱۳۹۴). رابطه بین بحران هویت و سلامت روان در نوجوانان، مجله اصول بهداشت روانی، ۱۷(۱)، ۵۴-۴۹.
- موسوی، سید احمد. (۱۴۰۲). شناساندن سبک زندگی شهدا به نوجوانان، از برنامه‌های یادواره شهدای دانش‌آموزی است، خبرگزاری پانا
- میرزایی، محمد. (۱۴۰۰). تحلیل مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در وصیت‌نامه شهدای فرهنگی استان ایلام مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، دوفصلنامه علمی شاهد اندیشه، ۱۸(۱)، ۱-۱۸.
- ندافی دشت بیاض، زهرا؛ باقری، زهرا؛ دهقانپور، سارا. (۱۴۰۳). نقش معلمان در ترویج ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی در مدارس، دومین کنفرانس بین‌المللی حقوق، مدیریت، علوم تربیتی، روانشناسی و مدیریت برنامه‌ریزی آموزشی، تهران

نوذری، حسینعلی. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهدای استان مازندران. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۲(۵)، ۱۲۷-۱۵۴

وحیدی، جواد. (۱۴۰۰). وصیت‌نامه شهدا بهترین ابزار تعلیم و تربیت هستند، خبرگزاری دفاع مقدس یادواره شهدا راهکاری برای آشنایی دانش‌آموزان با فرهنگ شهادت (۱۴۰۲). خبرگزاری ایمننا

